

Darius I's tomb inscription (DNB) and analysis of its meaning and the context of its formation

Kazem Mollazadeh ¹

¹ Associated professor, Department of Archaeology, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran, Email: Mollazadeh@basu.ac.ir.

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Article History:
Received
November 20, 2023
Accepted
June 20, 2024

Citation:

Mollazadeh, K., (2024). "Darius I's tomb inscription (DNB) and analysis of its meaning and the context of its formation", *Zagros Archaeological Research*, 1(2): 72-91. doi:

ABSTRACT

Darius I (486-522 BC) made extensive changes in many fields, so that his successors moved and ruled in the shadow of Darius's achievements and foundations to a large extent. One of the key points of Darius is the inscription of his tomb in Naqsh-e Rostam (DNB inscription), which is unique compared to the other kings of the Near East and seems to have come from a different intellectual and cultural origin and in a way characterizes the character of Darius compared to other kings. Despite the valuable studies, the various existential aspects of this inscription have not been well studied and identified. The current research tries to provide a suitable field for understanding and interpreting the meaning and why of this stone inscription by historical-analytical method, while removing these shortcomings, and in this way, it has reached new results. According to the findings of the research, although the listed personality traits of Dariush have played a major role in the formation of this inscription, the data and analysis presented as well as the universal and funerary nature of the inscription show that the funerary texts and social laws of Egypt have a clear influence on writing and literature this inscription.

Keywords: Darius I, tomb of Darius I, inscriptions of Darius I, Naqsh- Rostam.

Introduction

The Achaemenid made extensive and profound changes in the Iranian plateau. Cyrus, the founder of empire and his successor Cambyses, was involved in the conquest of the country and did not have much opportunity to modernize the various structures of the empire, in accordance with the new situation, and it was Darius the Great (521-486 BC) who in many fields (political, economic, civil, artistic and cultural) made wide and deep changes. One of the remarkable and surprising points of Darius is inscription of his tomb in Naqsh-e Rostam (DNb), that is unique compared to the inscriptions of other kings of the Near East and seems to have come from a different intellectual and cultural origin and in a way reflects the personality of Darius. The importance of this inscription and its identification have been known to researchers since the past, however, there are basic questions in this connection; including what is the nature of this inscription? And the intellectual and cultural contexts and factors affecting its writing? The data and information of this research have been collected in a library manner and the research method is historical-analytical and for comparable examples, the method of comparative studies has also been used.

Discussion

Four rock tombs have been created on the rock wall of Naqsh- Rostam, and only the tomb of Darius can be reliably identified due to the presence of detailed inscriptions. According to the historical evidence, Dariush's tomb was built during his lifetime, and Dariush himself was involved and supervised in the design, construction, and the content of inscriptions. There are inscriptions on the forehead of the tomb facade and the middle space of the colonnades of portico, which introduce Darius and the territory, states and state representatives. The Trilingual inscription DNb is made on the left side of the entrance and between the columns of the portico.

It seems that the tomb inscription of Darius was made in different languages and in different ways. Two inscriptions from the period of Xerxes and Darius II contain parts of this inscription.

The tomb inscription of Darius I is unparalleled in the ancient Near East. The previous kings of Babylon and Assyria only knew the "glory of terror" and their weapons and considered their nation as slaves. In Assyrian inscriptions, people were depicted as sheep and kings were their shepherds (Graysom, 2002/a: 194).

Examining the contexts and reasons for the formation and writing of Dariush's epitaph is very important. Based on the investigations, it seems that Darius I's worldview and personality traits and his system-giving position in the Achaemenid Empire played the main role and Egyptian experiences and traditions played a secondary role.

Dariush undoubtedly had a high genius and the concepts reflected in his inscription from wherever he was influenced, were certainly approved and chosen by Dariush and are a reflection of his thoughts and actions, and historical and archaeological evidence supports such a claim. One of Dariush's distinctive characteristics that definitely influenced the writing of this text is his obvious inclinations of monotheism, systematization, founding and leading, freedom and tolerance, belligerence.

Monotheism: Darius's various inscriptions and his numerous references to Ahura Mazdā and the main role of this god in the creation of the universe, especially in relation to Darius, are full of monotheism, which is not seen in any of the other Achaemenid kings, as well as the kings of Assyria, Babylon, and Elam. In the Biston inscription, against the 63 times that the name of Ahura Mazdā is mentioned, only one time, and that too in passing and subordinate, other gods that existed were mentioned. **Systematization:** One of the characteristic features of Darius is organizing the empire and its various structures, as well as placing people in their true positions, which he refers to in his inscriptions. After the reign of Cambyses, Darius gave

a new life to the imperial body with his extraordinary measures and gave its various structures a new order which in many cases had no precedent before. **Founding and being a leader:** implementing large construction projects in Susa, Persepolis, Pasargadea, Naqsh- Rostam, and other areas, minting coins and inventing special imperial script, being a leader in architectural and artistic designs in a way that later kings only continued the special style of Darius became The founding of Persepolis and its decoration with a special style of relief motifs and special themes is one of Dariush's important achievements, which continued until the end of the Achaemenid period. **Freedom, tolerance:** Following the tradition of Cyrus, Dariush also gave different cultural, religious and political freedoms to different ethnic groups. Just like Cyrus, who was called the chosen one of Marduk God in Babylon, Darius was also considered the legitimate successor of the pharaohs and the chosen one of the Egyptian gods in Egypt, and he was respected. **Powerful warrior:** One of Dariush's outstanding characteristics is his combativeness and impressive military successes, which Darius himself claimed in the Biston and tomb inscriptions, and historical sources also confirm it. Darius has been very successful in the war. When he came to power and suppressed the rebellions, his victories were so wide and numerous and fast that he found it unbelievable to express it. A similar image of Darius is presented in Greek sources.

Along with Dariush's personality and beliefs, which plays the main role in the formation of this inscription, it seems that ancient Egyptian texts had a clear influence on the writing and formatting of Dariush's inscription. The background of Dariush's familiarity with ancient Egyptian texts, apparently through his Egyptian advisor, and Darius' order to compile the Egyptian judicial traditions, Darius sent Egyptian advisor, who was in Susa, to Egypt in 518 BC, and by the envoy who accompanied him to the governor of Egypt, sent the mission of military leaders, priests, and Egyptian writers to collect all the laws of the country of Egypt that existed before the domination of the Persians and to codify them. Also, according to the writings of Diodorus (I:95), when Darius was in Egypt, he participated in the gathering of priests and, while overseeing the compilation of Egyptian laws, along with them, he investigated religious issues and researched the historical events of the content of holy books. Among the literary works left from ancient Egypt, there are a significant number of texts related to the dead, which researchers have collected under the title "The Book of the Dead".

Conclusion

In the analysis of the meaning and the context of its formation of Dariush's tombstone inscription, it can be said that this inscription is not to present the ritual of statehood which some researchers emphasized, but rather it was prepared and edited with the worldview and getting the consent of Ahura Mazdā and it is a kind of political-moral testament of Dariush. This category of texts should be analyzed in the form of death literature. The contrast that can be seen between the inscription of Biston and the inscription of the tomb of Darius is also due to the different nature of these two inscriptions.

In relation to the fields and important influential factors, Dariush's characteristic features have had the greatest impact on the writing of this inscription. The later Achaemenid kings, despite copying the structure of Darius' tomb (Schmidt, 1970) and knowing about its inscription (Tavernier, 2001), did not write an inscription on their tomb. Along with the personality traits of Darius, the burial texts and social laws of Egypt have had a clear impact on the writing of this inscription and the literature used.

The Achaemenians accepted a lot of influences from ancient Greece in the field of architecture, arts and techniques, but considering the difference in worldview and the different way of governing, it is unlikely that Greek ethics and laws were used as a model, and if common themes such as wisdom, justice, moderation, self-control and Courage can be seen

between this inscription and the Greek texts, it is due to the universality of these concepts. Other concepts such as truth, happiness, justice and the opposition of good and evil are also rooted in Zoroastrian beliefs, which Darius most likely believed in.

References

- Briant, Pierre, 1385, *Achaemenid Empire*, Nahid Foroughan, Tehran, Qatre and Forozan Publishing(inPersian).
- Grayson A. Kirk and Jamie Novotny, 2014, *The Royal Inscriptions of the Neo- Assyrian Period*, volume3/2: *The Royal Inscriptions of Sennacherib, king of Assyria (704–681 BC)*, Part 2, Winona Lake, Indiana, Eisenbrauns.
- Grayson A. Kirk, 2002_A, *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC) Assyrian Periods*, volume 2, University of Toronto press.
- Grayson A. Kirk, 2002_B, *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods /: Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)*, volume 3, University of Toronto press.
- Hinz, A. Walther, 1388, *Darius and the Persians: History of Iranian culture in the Achaemenid period*, Abdul Rahman Sadrieh, Tehran, Amir Kabir(inPersian).
- Lanfranchi, G., M. Roaf, and R. Rollinger(eds.)(2003). *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia*, Padua
- Lowcock, Pir, 1382, *Les inscriptions de la perse Achemenide*, Nazila Khalkhali (under the supervision of J. Amoozgar), Tehran, Research and Farzanroz Publishing House(inPersian).
- Luckenbill, D. D., (1927)., *Ancient Records of Assyian and Babylonia*, vol(2) , the University of Chicago prss.
- Lundstrom, S. 2012, *18 Concerning the Dead-How to Bury an Assyrian King? Possibilities and Limits of the Archaeological and Written Evidence in the Second and First Millenium BC*, in (Re-)Constructing Funerary Rituals in the Ancient Near East, ed by Peter Pfalzner and others, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, pp. 271-280
- Piepkorn, A.C. 1933, *Historical Prism Inscriptions of Ashurbanipal I*, The University of Chicago Press, Chicago, Illinois.
- Pritchard, James. B(ed)., (1992), *Ancient Near Eastern Texts: Relating to the Old Testament*, ed by James. B Pritchard, princeton, new Jersey, Princeton University Press.
- Salvini, Mirjo, 2008, “Corpus Dei Testi Urartei Volume I: Le Iscrizioni Su Pietra E Roccia I Testi”, Istituto Di Studi Sulle Civiltà Dell’egeo E Del Vicino Oriente, Roma
- Sevin, Veli, 2012, *VanKalesi Urartu Kral Mezarlari Ve AltinTepe Halk Mezarlgi*”, Istanbul, Yayinlari.
- Schmidt, E. 1970. *Persepolis III. The Royal Tombe and Other Monuments*, The University of Chicago Press, Chicago. Illinois.
- Schmitt. Rudiger. (2000). *The old Persian Inscriptions of Naqsh-e Rostam and Persepolis*, London, School of Oriental and African studis.
- Tavernier, Jan, 2001, An Achaemenid Royal Inscription: The Text of Paragraph 13 of the Aramaic Version of the Bisitun Inscription, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 60, No. 3, pp. 161-176.

سنگ‌نوشته آرامگاه داریوش یکم (DNB) و تحلیل چستی و زمینه‌های شکل‌گیری آن

کاظم ملازاده^۱

۱ دانشیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه بوعلی‌سینا، همدان، ایران، رایانامه: Mollazadeh@basu.ac.ir.

اطلاعات مقاله

دریافت مقاله:

۱۴۰۲/۰۸/۲۹

پذیرش نهایی:

۱۴۰۳/۰۳/۳۱

چکیده

داریوش یکم هخامنشی (۵۲۲ - ۴۸۶ ق.م) در بسیاری از زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، منشاء تحولات گسترده بود. این تحولات به گونه‌ای بود که جانشینان او تا حدود زیادی در سایه دستاوردها و بنیان‌های وی حرکت و حکومت کردند. یکی از نکات شاخص و شگفتی‌ساز داریوش، کتیبه آرامگاه او در نقش‌رستم (کتیبه DNB) است. این کتیبه در مقایسه با نمونه‌های مشابه شاهان دیگر شرق نزدیک بی‌همتاست و به نظر می‌رسد از یک خاستگاه فکری و فرهنگی متفاوت برآمده است. در این کتیبه، به گونه‌ای شخصیت داریوش را در مقایسه با دیگر شاهان هخامنشی و نیز پادشاهان مناطق مجاور برجسته می‌کند. علی‌رغم مطالعات ارزشمندی که تاکنون صورت گرفته، اما هم‌چنان جنبه‌های مختلف وجودی این کتیبه به خوبی مطالعه و شناسایی نشده است. پژوهش حاضر تلاش دارد به روش تاریخی - تحلیلی، ضمن رفع این کاستی‌ها، زمینه مناسبی برای درک و تفسیر چستی و چرایی این سنگ‌نوشته فراهم آورد و در این راه به نتایج کاملاً جدیدی رسیده است. بر اساس یافته‌های پژوهش هر چند ویژگی‌های شخصیتی و برشمرده داریوش یکم، نقش اصلی را در شکل‌گیری این سنگ‌نوشته داشته، اما داده‌ها و تحلیل‌های ارایه شده و نیز ماهیت آن‌جهانی و تدفینی سنگ‌نوشته نشان می‌دهد که متون تدفینی و حقوق اجتماعی مصر باستان، تأثیر آشکاری بر نگارش و ادبیات این اثر داشته است؛ موضوعی که تاکنون در پژوهش‌های دیگر به آن پرداخته نشده است.

ارجاع به مقاله: ملازاده، کاظم، (۱۴۰۳)، «سنگ‌نوشته آرامگاه داریوش یکم (DNB) و تحلیل چستی و زمینه‌های شکل‌گیری آن»، پژوهش‌های باستان‌شناسی زاگرس، ۱(۲)، ۷۲-۹۱.

کلیدواژگان: داریوش یکم، آرامگاه داریوش یکم، کتیبه‌های داریوش اول، نقش‌رستم.

مقدمه

هر چند مادی‌ها پایه‌گذار اولین دولت ایرانی‌زبان (هر چند با عمری کوتاه) در فلات ایران بودند، اما این شاهنشاهی هخامنشی بود که به این دولت قوام و دوام بخشید و شالوده‌ای را پی‌افکند که با افت و خیزی تا به امروز پایدار مانده است. هخامنشیان منشاء تحولات گسترده و ژرف در فلات ایران و گستره امپراتوری بودند که این تحولات را می‌توان در زمینه سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و هنری مورد مطالعه قرار داد. کوروش کبیر بنیان‌گذار این شاهنشاهی و جانشین او کمبوجیه، درگیر کشورگشایی بوده و فرصت چندانی برای نوسازی ساختارهای مختلف شاهنشاهی، متناسب با وضعیت جدید نیافتند. این داریوش (داریه‌وهوش = دارنده خوبی‌ها) اول (۵۲۱-۴۸۶ ق.م) بود که در بسیاری از زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، عمرانی، هنری و فرهنگی منشاء تحولات گسترده و ژرف شد؛ به گونه‌ای که جانشینان او چاره‌ای جز پیگیری اقدامات و پروژه‌های او نداشته و تا حدود زیادی در سایه دستاوردها و بنیان‌های داریوش حرکت و حکومت کردند.

متأسفانه نابودی بایگانی اصلی این شاهنشاهی و محدود بودن منابع معتبر دیگر، مانع از بازسازی و ارائه تصویری قابل اتکا از ساختارهای مختلف این دوره است. از این رو ابهامات اساسی، به‌ویژه در زمینه‌های مختلف فرهنگی و آیینی این دوره مهم از تاریخ ایران که کمتر در داده‌های مادی برجای مانده انعکاس پیدا کرده، وجود دارد. یکی از نکات شاخص و شگفتی‌ساز داریوش یکم، متن نگارش یافته آرامگاه او در نقش رستم (کتیبه DNa) است که در مقایسه با کتیبه‌های شاهان دیگر شرق نزدیک بی‌همتاست و به نظر می‌رسد از یک خاستگاه فکری و فرهنگی متفاوت برآمده و به گونه‌ای شخصیت داریوش را در مقایسه با دیگر شاهان هخامنشی و نیز پادشاهان مناطق مجاور برجسته می‌کند. هاید ماری کُخ چنین بیانی را از زبان یک پادشاه قرن ۶ ق.م معجزه دانسته (کُخ، ۱۳۸۵: ۳۴۶) و هینتس آنرا در تاریخ شرق نزدیک بی‌همتا می‌داند (هینتس، ۱۳۸۸: ۲۴۴). این در حالی است که کتیبه‌های برجای مانده از دیگر پادشاهان دوره باستان و از جمله شاهان ایران زمین که در آنها شاه معرفی و توصیف شده، مضامین کلی، تکراری و اغلب فاقد پشتوانه قدرتمند فکری و ارزش‌های والای انسانی است. نوشته داریوش در این راستا تصویر متفاوتی از پادشاه ارایه می‌کند. اهمیت این کتیبه و تشخیص آن، از گذشته برای پژوهش‌گران شناخته بوده و اشارات مختلفی به آن شده است.

پرسش‌های پژوهش: پرسش‌های اساسی در ارتباط با پژوهش حاضر شامل این موارد است، از جمله چیستی و ماهیت کتیبه داریوش یکم؟ و چگونگی زمینه‌های فکری و فرهنگی و عوامل تأثیرگذار بر نگارش آن؟
روش پژوهش: داده‌ها و اطلاعات این پژوهش به شیوه کتابخانه‌ای گردآوری شده و روش پژوهش نیز تاریخی-تحلیلی و برای نمونه‌های قابل مقایسه از روش مطالعات تطبیقی نیز استفاده شده است.

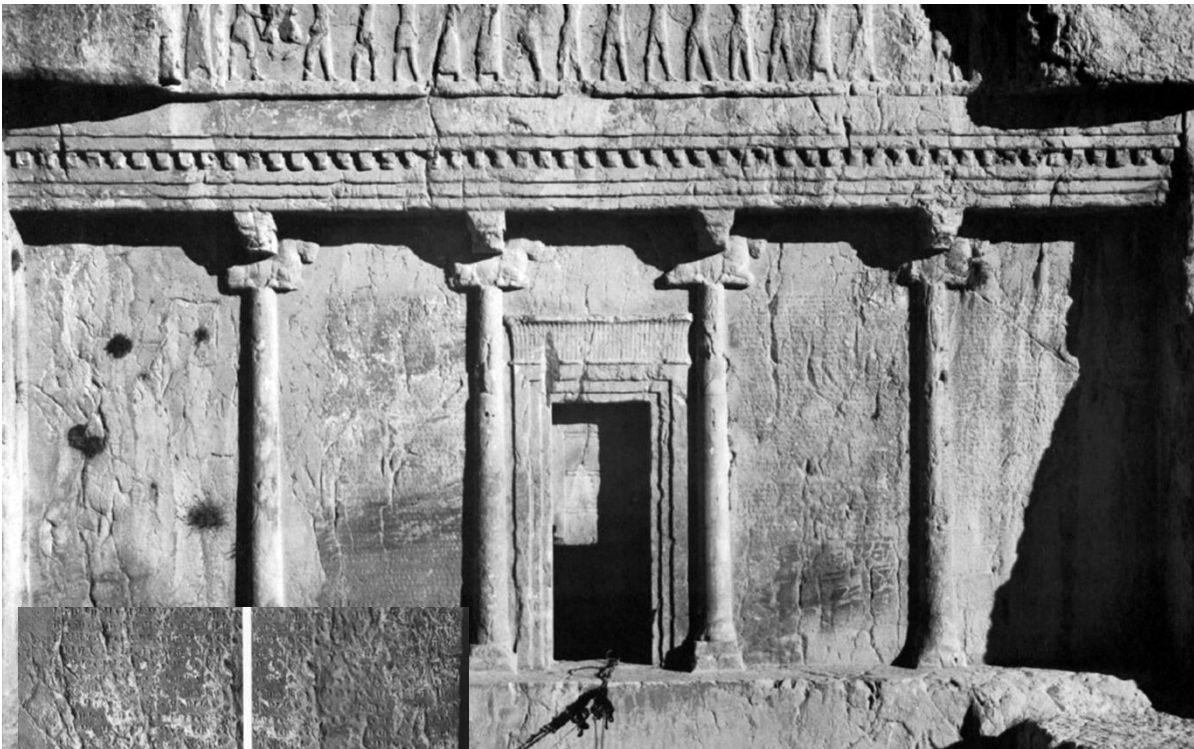
پیشینه پژوهش

بعد از کشف رمز و قرائت خط میخی پارسی باستان توسط کارستن نیبور، گروتفند، راولینسن و دیگران (کنت، ۱۳۸۴: ۶۷-۷۱)، متن کتیبه داریوش و ترجمه‌های مختلف آن توسط شارپ (۱۳۴۳)، لوکوک (۱۳۸۲)، قریب (۱۳۸۷)، اشمیت (Schmidt, 2000)، کنت (۱۳۸۴) و دیگران منتشر شده است. مطالعه کامل و علمی گوردخمه داریوش و جزئیات آن، به همراه دیگر گوردخمه‌های هخامنشی نقش‌رستم و کوه رحمت نیز توسط اریک اشمیت در قالب کتابی منتشر شده است (Schmidt, 1970). در ارتباط با محتوای کتیبه آرامگاه، تقریباً تمام نویسندگانی که داریوش و دوره حکمرانی او را مورد مطالعه قرار دادند، به این کتیبه و اهمیت آن پرداخته‌اند (برای نمونه رک: بریان، ۱۳۸۵؛ هینتس، ۱۳۸۸ و کخ، ۱۳۸۵). به صورت تخصصی‌تر هلن سانسسی وردنبورخ در پژوهشی در ارتباط با وصیت‌نامه

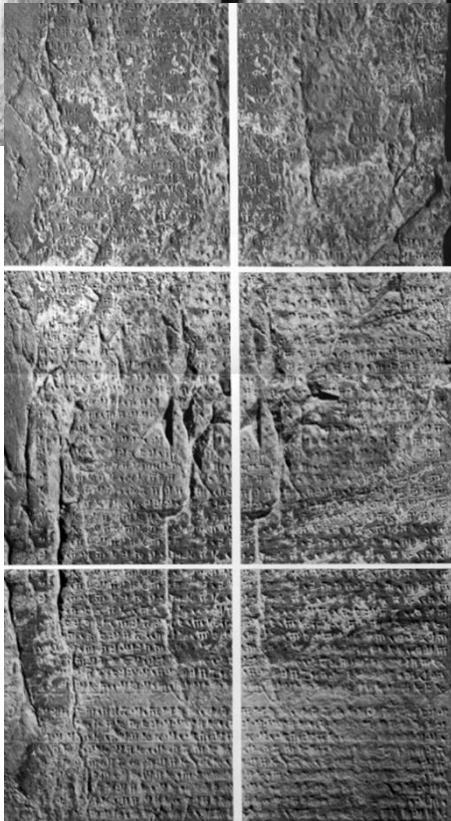
کوروش که در کتاب کوروش‌نامه گزنفون آمده، به محتوای این کتیبه پرداخته است (Sancisi-Weerdenburg, 1985). فرخ حاجیانی از نقطه نظر زبان‌شناسی و ادبی کتیبه را مورد مطالعه قرار داده (۱۳۹۰) و در جدیدترین پژوهش، سلیمانزاده و همکاران اندیشه سیاسی نهفته در کتیبه داریوش و تطبیق آن با آرای افلاطون و ارسطو را مورد مطالعه قرار داده‌اند (۱۴۰۰). علی‌رغم کارهای ارزشمند انجام شده، اهمیت و جنبه‌های مختلف وجودی این متن به خوبی مطالعه و شناسایی نشده و گاه برداشت‌های نادرستی نیز در این ارتباط مشاهده می‌شود که پژوهش حاضر تلاش دارد ضمن رفع این کاستی‌ها، زمینه مناسبی برای درک و تفسیر چستی و چرایی این سنگ‌نوشته فراهم آورد و در این راه به یافته‌های کاملاً جدیدی رسیده است.

داده‌های پژوهش

بر دیواره صخره‌ای نقش رستم چهار آرامگاه صخره‌ای ایجاد شده که تنها آرامگاه داریوش را با توجه به وجود سنگ‌نوشته‌های مفصل می‌توان با اطمینان تعیین هویت کرد. سه آرامگاه دیگر به نظر می‌رسد به جانشینان بلافصل او خشیارشا، اردشیر اول و داریوش دوم تعلق داشته باشند. تمامی این آرامگاه‌ها بر اساس طرح و الگوی آرامگاه داریوش یکم ساخته شدند (Schmidt, 1970: 80-81). با توجه به شواهد تاریخی آرامگاه داریوش در زمان حیات او ساخته و پرداخته شده و شخص داریوش در طراحی، ساخت، نگارش و مضامین سنگ‌نوشته‌ها، دخالت و نظارت داشته است. نمای ایوان‌دار آرامگاه با اختلاف اندکی برگرفته از کاخ اختصاصی داریوش بر صغه تخت‌جمشید است (کُخ، ۱۳۸۵: ۳۴۱؛ Schmidt, 1970: 81) (شکل ش ۱). رونوشت از نمای اصلی کاخ اختصاصی برای این آرامگاه که شاهان بعدی هخامنشی نیز دنباله‌رو آن بودند، ظاهراً جنبه نمادین داشته و به نوع دیگری در سنت‌های پادشاهان بعدی و حتی در سده‌های نخستین اسلامی تداوم یافته است. استفاده از واژه قصر در برج‌های آرامگاهی صدر اسلام از جمله در کتیبه گنبد قابوس (محمدی، ملازاده و فرامرزی، ۱۳۹۲: ۱۵۱) در این راستا قابل تحلیل است. داخل آرامگاه راهرویی با سه فضای طاقدار ساخته شده و در هر کدام از این فضاها ۳ قبر کنده شده است. بر پیشانی نمای آرامگاه و فضای میانی ستون‌نماهای ایوان سنگ‌نوشته‌هایی وجود دارد که به معرفی داریوش و قلمرو و ایالت‌ها و نمایندگان ایالتی می‌پردازد. سنگ‌نوشته DNb (شکل ش ۲) به صورت سه زبانه، جانب سمت چپ درگاه ورودی و در میان ستون‌های ایوان کار شده و ترجمه آن به شرح ذیل است (لوکوک، ۱۳۸۲: ۲۶۸-۲۶۴).

شکل ۱) نمای ایوان مانند آرامگاه داریوش یکم و موقعیت سنگ‌نوشته Dnb در سمت چپ درب ورودی آرامگاه که با کادر سفید مشخص شده است (Schmidt, 1970: pl.20)

شکل ۲) تصویر نسخه پارسی باستان سنگ‌نوشته DNB (Schmidt, 1970: pl. 34)

«بند ۱- خدای بزرگ (است) اهورامزدا، که این زیبا(باشکوه) را که دیده می‌شود آفرید، که شادی مردم را آفرید، که خرد و دلیری را در داریوش شاه گذاشت.
 بند ۲- داریوش شاه گوید: به خواست اهورامزدا من این‌سان هستم که دوست راستی هستم، با نادرستی دوست نیستم. خواست من آن نیست که ناتوان به خاطر توانا تن به بیداد دهد؛ خواست من آن نیست که توانا به خاطر ناتوان به بیداد تن دهد.»

بند ۳- راستی: این خواست من است؛ من دوست مرد دروغگو نیستم؛ من تندخو نیستم؛ آنچه در یک منازعه برای من رخ می‌دهد، آن را با قوت در اندیشه‌ام پاس می‌دارم، با قوت خود را مهار می‌کنم (در متن بابلی این گونه آمده: من کسی نیستم که خشمگین شوم، اگر به خشم آیم خود را مهار می‌کنم، بر خود مسلط می‌شوم).
بند ۴- مردی که یاری می‌کند او را بسته به یاریش می‌پایم. آن که آسیب می‌رساند او را بسته به آسیب تنبیه می‌کنم. نه مرا کام است که مردی آسیب رساند. نه مرا کام است اگر که مردی آسیبی رساند تنبیه نشود. نه حتی مرا میل (است) اگر زبان برساند کیفر نه بیند.

بند ۵- آنچه مردی در باره مردی می‌گوید، آن مرا قانع نمی‌کند تا آنکه گواهی (متن بابلی: گفته‌ها) دو تن را بشنوم.

بند ۶- آنچه یک مرد می‌کند یا هنگامی چیزی (متن بابلی: مردی که کاری می‌کند و چیزی برایم می‌آورد) را بسته به داراایش می‌آورد، من خشنود می‌شوم و خشنودی من بسیار است و خرسند هستم.

بند ۷- قوه درک و اراده من بدین سان هستند: زمانی که بینی یا بشنوی آنچه من در کاخ (منظور در امور سیاسی) و اردوگاه سپاهیان کردم، این همان تسلطی است که دارم بر روحم و قوه درکم.

بند ۸- این تسلط که من دارم، همان چیزی است که جسمم می‌تواند بکند (متن بابلی: که قوی هستم): در مقام جنگجو، جنگجوی خوبی هستم همین که قوه درکم جای خود را بیابد؛ هنگامی که یک یاغی را می‌بینم، وقتی که او را نمی‌بینم، به یمن قوه درکم و اراده‌ام، بر ترس خود غلبه می‌کنم.

بند ۹- زمانی که یک یاغی را می‌بینم، مانند زمانی که او را نمی‌بینم، هم با دستها و هم با پاها ورزیده هستم؛ در مقام سوارکار، سوارکار خوبی هستم؛ در مقام کماندار، کماندار خوبی هستم، چه پیاده، چه سواره؛ در مقام نیزه‌دار نیزه‌دار خوبی هستم، چه پیاده و چه سواره.

بند ۱۰- این ویژگی‌هایی است که اهورامزدا بر من بخشید، و من توانستم آن‌ها را به کار گیرم: به خواست اهورامزدا، آنچه کردم، با این ویژگی‌هایی که اهورامزدا بر من بخشیده است آن را کردم.

بند ۱۱- ای مرد جوان (در متن بابلی و ایلامی «خدمتگذار» آمده) قاطعانه بگو چگونه‌ای، چه ویژگی‌هایی داری، صداقت تو چگونه است؛ نیکی تصور نکن آنچه به گوشت می‌رسانند، حتی به آنچه دشمن به تو می‌گوید گوش فرا ده.

بند ۱۲- ای مرد جوان! آنچه توانمندی می‌کند خوب تصور نکن، آنچه ناتوانی می‌کند؛ حتی همان را ببین، ای مرد جوان [...] (متن ایلامی: ببین آنچه من کردم؟) [...] که از حد بگذرد [...] [...] و به دلیل خوشبختی بی‌دست و پا نباش [...] [...] که کامیاب نشود (سپس گوش کن [...]) و خدمتگزار شورش‌ی؛ سپس، او کامیاب نشود [...]. کامیاب نخواهد بود و آنگاه رانده خواهد شد، دور خواهد شد (؟) (ترجمه بند آخر تقریبی است).

در بند ۶ و بعد از عبارات «خشنودی من بسیار است و خرسند هستم»، جمله‌ای در متن بابلی و ایلامی ذکر شده که مغشوش و غیر قابل قرائت است. در متن پارسی نیز حجار آن را بکلی جا انداخته است. خوشبختانه تکرار این متن در کتیبه خشیارشا این جمله را دارد: «هم‌چنین من مردان وفادار را پاداش می‌دهم» (هینتس، ۱۳۸۸: ۲۵۰).

به نظر می‌رسد کتیبه آرامگاه داریوش به مانند کتیبه مهم و تاریخی بیستون (لوکوک، ۱۳۸۲: ۲۵۵-۲۱۶)، به‌عنوان یک منشور و الگو در نسخه‌هایی به زبان‌های مختلف و روی لوحه‌های سنگی، گلی و پاپیروس منتشر شده و در گستره قلمرو هخامنشی شناخته شده بود. دو کتیبه از دوره خشیارشا و داریوش دوم بخش‌هایی از این سنگ‌نوشته را در بر دارد. کتیبه سنگی خشیارشا (XPI) که در سال ۱۹۶۷ در نزدیکی تخت‌جمشید کشف شد (هینتس، ۱۳۸۸: ۲۵۰؛ بریان، ۱۳۸۸: ۳۲۶)، متن سنگ‌نوشته آرامگاه داریوش را در بر دارد. هم‌چنین در سال ۱۹۱۱ نسخه آرامی از کتیبه

بیستون داریوش یکم در مصر منتشر شد (DBAram) که روی پاپیروس نگاشته شده بود. بر اساس مدارک تاریخ-گذاری، این متن در سال‌های نخستین سلطنت داریوش دوم و حدود سال ۴۲۱ ق.م نگاشته شده و احتمال دارد یک نسخه تمرینی کاتبان بوده و یا اینکه به مناسبت صدمین سال به قدرت رسیدن داریوش اول و سرکوب شورش‌های آغازین سلطنت وی نوشته شده باشد (Tavernier, 2001: 161). این کتیبه به نظر می‌رسد از نسخه بابلی کتیبه بیستون رونویسی شده، اما با یک تفاوت مهم و آن اینکه پاراگراف سیزدهم آن که به نوعی کتیبه مستقلی است، شامل آخرین پاراگراف سنگ‌نوشته آرامگاه داریوش (DNb) می‌شود که احتمالاً بعد نگارش کتیبه آرامگاه توسط داریوش دیکته شده است (Ibid:162). متن این بخش به شرح ذیل است: «داریوش شاه چنین گوید: هر که هستی، ای پادشاهی که بعد من خواهی آمد دوست مرد دروغگو یا [یاغی] نباش. خود را در برابر دروغ‌های بسیار محافظت کن. [خدمتکاری] که دروغ می‌گوید [از او حمایت نکن]. با قاطعیت چنان کن که دانسته شود شما چگونه عمل می‌کنی و رفتارت چگونه است. [مبادا برای شما خوب جلوه کند] حرف‌های کسی که در گوش شما نجوا می‌کند. گوش کن به آنچه آشکار گفته می‌شود. مبادا به نظر شما خوب جلوه کند آنچه آزادمرد انجام می‌دهد. به کاری که مرد غیر آزاد هم انجام می‌دهد توجه کن. برای خودت نیز [] و شما نگران خوشبختی خود نخواهی شد. مرد جوان شرور رستگار نمی‌شود(؟) [و در زمین زندگی نخواهد کرد]. هر که هستی ای پادشاهی که بعد من خواهی آمد، نوشته ما(؟) به‌طور کامل. [] با اعتقاد به آنچه که انجام دادم [و حقیقت را به مردم بگو. کتمان نکن] آن را. [اگر آن را کتمان کنی] بلکه به مردم بگویی [اهورمزدا تو را رحمت خواهد کرد. او دوستدار تو خواهد شد و نسل تو را] بسیار خواهد کرد و روزهایت طولانی خواهد بود. اما اگر کتمان کنی اهورمزدا تو را نفرین خواهد کرد و فرزندی برای تو نخواهد بود» (Tavernier, 2001: 175). نسخه‌های دیگر این نوشته احتمالاً تا یونان رفته بود. از منابع یونانی برمی‌آید که تعدادی از یونانیان نیز از محتوای کتیبه آگاهی داشتند (هینتس، ۱۳۸۸: ۲۴۷).

همان‌گونه که پژوهش‌گران مختلف اشاره داشتند (کُخ، ۱۳۸۵: ۳۴۶؛ هینتس، ۱۳۸۸: ۲۴۴)، سنگ‌نوشته آرامگاه داریوش یکم در شرق نزدیک باستان بی‌همتاست. داریوش اقدامی انجام داده که هیچ یک از پادشاهان سومر، بابل، یا حتی آشور به فکر آن نیفتاده بودند: داریوش درباره‌ی شخص خود تعمق می‌کند و نتیجه این خودکاوی را برای آیندگان به جا می‌گذارد. شاهان قبلی بابل و آشور تنها «شکوه وحشت» و تسلیحاتشان را می‌شناختند و ملتشان را برده می‌دانستند (هینتس، ۱۳۸۸: ۲۴۷؛ و در ارتباط با تحلیل سنگ‌نوشته داریوش رجوع کنید به صص ۲۴۷-۲۵۱). در کتیبه‌های آشوری مردم به‌صورت گوسفندان و شاهان چوپانان آنها تصویر شدند (Graysom, 2002/A: 194). برای تأیید این ادعا و تفاوت آشکار نگاه و جهانبینی داریوش، در ادامه به مواردی از امپراتوری آشور که به دوره هخامنشی نزدیک و از نظر ساختار سیاسی تا حدودی قابل مقایسه بوده و به نوعی امپراتوری هخامنشی تداوم امپراتوری آشور است (Lanfranchi & et.al, 2003)، اشاره می‌کنیم.

در کتیبه‌های شاهان نامدار امپراتوری آشور توصیف‌هایی از شاه صورت گرفته که در مقام مقایسه می‌توان به آنها پرداخت. آشورنصیرپال دوم (۸۵۹-۸۸۳ ق.م) که پادشاه بزرگ و آرمانی این دوره است و به نوعی در زمینه‌های مختلف همانند داریوش یکم الگوی پادشاهان بعدی قرار می‌گیرد، در یکی از کتیبه‌ها، خود را چنین معرفی می‌کند: «آشورنصیرپال، پادشاه قدرتمند، پادشاه جهان، پادشاه بی‌رقیب، پادشاه چهارگوشه جهان، خورشید(خدای) تمام مردم، انتخاب شده خدایان انلیل و نینورتا، مورد اعتماد خدایان آنو و داگان، سلاح ویرانگر خدایان بزرگ، پرهیزگار، محبوب قلب(نینورتا) ... مرد شجاعی که تحت حمایت خدای آشور عمل می‌کند ... و رقیبی در میان پادشاهان چهارگوشه جهان ندارد. چوپان شگفت‌انگیز، بی‌هراس در جنگ، سیل عظمی که هیچ مانعی در برابرش نمی‌تواند مقاومت کند، پادشاهی که سرکشان را مطیع می‌کند. کسی که بر تمام مردمان حاکمیت دارد و پا روی گردن سرکشان می‌گذارد.

لگدمال کننده همه دشمنان. کسی که نیروی سرکش را در هم می‌شکند. او با حمایت خدایان بزرگ و سرورانش عمل می‌کند و تمام سرزمین‌ها را فتح کرده و تسلط خود را بر مناطق کوهستانی اعمال می‌کند و از آنها خراج می‌گیرد. اسیر کننده تمام اسیران که بر همه سرزمین‌ها پیروز است ... هیولای درنده، فاتح شهرها و تمام کوهستان‌ها، کنترل کننده سرسخت، با تاجگذاری باشکوه، نترس در جنگ، قهرمان بلند مرتبه و بی‌رحم، برانگیزاننده نزاع‌ها، پادشاه شاهزادگان و حاکم حاکمان، رئیس گله‌دارها، پادشاه پادشاهان، روحانی پاک کننده مورد توجه، برگزیده خدای جنگ نینورتا، سلاح ویرانگر خدایان بزرگ، انتقام‌جو، پادشاهی که همیشه با حمایت خدای آشور و شمس عادلانه عمل می‌کند، خدایانی که به او کمک می‌کنند کوه‌های استحکام‌بندی شده را تسخیر و شاهزادگان دشمن را به مانند نی‌های نیزار قلع و قمع کند و تمام سرزمین آنها را تحت سیطره خود درآورد. ارایه دهنده هدایا برای خدایان بزرگ، شاهزاده قانونی، که همیشه برگزاری مناسک معابد سرزمینش به درستی به او سپرده شده است ... (خدایان) جنگ‌افزار قدرتمند خود را در اختیار او قرار دادند و او را با توجه به شکوه و برتری ابزارهای جنگی‌اش، شگفت‌آورتر از هر پادشاهی که در این جهان وجود دارد، کردند. کسی که همیشه با تمام دشمنان آشور به جنگ پرداخته و بر آنها خراج و مالیات وضع کرده، شکست دهنده دشمنان آشور، پادشاه قدرتمند، پادشاه آشور...» (Graysom, 2002/A: 194-196). شالمنصر سوم (۸۲۴-۸۵۸ ق.م). جانشین آشورنصرپال دوم و از پادشاهان بزرگ دیگر آشور نیز به‌طور خلاصه‌تر توصیفات مشابهی آورده است (Graysom, 2002/B: 7-8). پادشاهان بعدی نیز توصیف‌های مشابهی داشتند. سارگون دوم در کنار این توصیف‌ها، به خرد همه‌جانبه خود و قدرت برنامه‌ریزی و تفکری که خدایان به او دادند اشاره می‌کند (Luckenbill, 1927: 55). آشوربانیپال (۶۶۸-۶۲۷ ق.م). آخرین پادشاه بزرگ آشور نیز ضمن تکرار توصیفات پیشینیان، به درک گسترده خود و اینکه خدایان سبب شدند ذهن او به صورت کامل هنر نویسندگی را درک کند، اشاره می‌کند (Piepkorn, 1933: 29).

البته لازم به اشاره است که کتیبه‌های آشوری مورد اشاره در سالنامه‌ها و گزارش‌های لشگرکشی این پادشاهان ثبت شده و احتمال دارد محتوای آن با کتیبه‌های آرامگاهی از جمله کتیبه داریوش متفاوت باشد. تدفین‌های شاهان آشور به‌صورت پنهانی و زیر کاخ‌ها انجام می‌شده، لذا فاقد کتیبه‌های قابل مقایسه و در کل متون چندانی در ارتباط با تدفین و آیین‌های مربوط به آن هستند (Lundstrom, 2012).

نمونه دیگری که می‌توان سنگ‌نوشته و آرامگاه داریوش را با آن مقایسه کرد، آرامگاه صخره‌ای آراگیشتی اول (۷۸۵-۷۶۳ ق.م) از پادشاهان بزرگ و نامدار پادشاهی اورارتو که بر دامنه صخره ای قلعه وان در مجاورت دریاچه وان و پایتخت این پادشاهی قرار گرفته است (Sevin, 2012: 12-34). علیرغم اینکه به نظر می‌رسد مادی‌ها و هخامنشیان در ساخت گوردخمه صخره‌ای نمونه‌های اورارتویی را مد نظر داشتند؛ با این حال کتیبه اصلی آرامگاه آراگیشتی رونوشتی از سالنامه این پادشاه و شرح خودستایانه پیروزی‌ها و دستاوردهای نظامی است که با پشتیبانی خدای خالادی حاصل شده است (Salvni, 2008: 333-345).

بررسی زمینه‌های شخصی، فرهنگی و تاریخی نگارش سنگ‌نوشته آرامگاه داریوش

با توجه به مطالعات انجام گرفته و گواهی پژوهش‌گران مختلف، در کل سنگ‌نوشته داریوش بی‌همتا است و علی‌رغم بعضی مشابهت‌ها، حتی در میان پادشاهان دیگر هخامنشی قرینه‌ای ندارد (تکرار بخش‌هایی از سنگ‌نوشته داریوش در کتیبه خشایارشا و داریوش دوم قرینه به‌شمار نمی‌رود). بررسی زمینه‌ها و دلایل شکل‌گیری و نگارش این سنگ‌نوشته حائز اهمیت بسیار است. با بررسی‌های انجام گرفته به نظر می‌رسد که جهان‌بینی و ویژگی‌های شخصیتی داریوش یکم و جایگاه

نظام‌دهنده او در شاهنشاهی هخامنشی نقش اصلی و تجارب و سنت‌های مصری نقش فرعی را داشته که در ادامه به آنها خواهیم پرداخت.

ویژگی‌های شخصیتی داریوش و نقش آن در نگارش سنگ‌نوشته آرامگاه

داریوش بدون شک از نبوغ بالای برخوردار بوده و در کنار کوروش، پادشاه آرمانی و تأثیرگذار این دوره مهم تاریخی است و بسیاری از اقدامات او در زمینه‌های مختلف، مستند به مدارک تاریخی و داده‌های باستان‌شناسی است و از این نظر در مقایسه با کوروش جایگاه مستحکم‌تری دارد. مفاهیم انعکاس یافته در سنگ‌نوشته داریوش از هر کجا که تأثیر پذیرفته باشد، مطمئناً مورد تأیید و انتخاب داریوش بوده و به نوعی انعکاس پندار و کردار اوست و شواهد تاریخی و باستان‌شناسی موید چنین ادعایی است. از ویژگی‌های شاخص داریوش که به قطع در نگارش این متن تأثیرگذار بوده می‌توان به تمایلات آشکار یکتاپرستی، نظام‌دهندگی، بنیانگذاری و پیشرو بودن، آزادی و مدارا و مردم‌داری، جنگ‌آوری اشاره کرد.

یکتاپرستی: کتیبه‌های مختلف داریوش و اشاره‌های متعدد او به اهورمزدا و نقش اصلی این خدا در خلقت جهان هستی و بویژه در ارتباط با داریوش، آکنده از یکتاپرستی است که در هیچ کدام از پادشاهان دیگر دوره هخامنشی و نیز شاهان آشور، بابل و ایلام نمی‌توان دید. در کتیبه بیستون در برابر ۶۳ باری که نام اهورمزدا آمده است. تنها یک بار و آنهم گذرا و فرودستانه، به خدایان دیگری که وجود داشتند، اشاره شده است. در نوشته‌های داریوش مخاطب دعاها پیوسته اهورامزداست (بریان، ۱۳۸۵: ۱۹۲) و ایزدان دیگر در برابر این خدا جلوه‌ای نداشتند (کُخ، ۱۳۸۵: ۲۶). تمام شواهد حکایت از پذیرش دین زردشتی (آن هم از نوعی نزدیک به تعلیمات زردشت) توسط داریوش است. «داریوش به همان اندازه احساس وابستگی به خدای خود را داشت که روزگاری زردشت احساس می‌کرد. همانند پیامبر ایران باستان، داریوش نیز تأکید می‌کند: اهورامزدا دوست من است و با تعمق اضافه می‌کند: از این رو هر کاری که می‌کنم توفیق می‌یابم. تنها انسان مؤمن ممکن است در مقام فرمانفرمایی جهان، چنین احساسی داشته باشد که او را بر آن دارد بر نبشته‌ای آجری در شوش بنویسد: اهورامزدا از آن من است - من از آن اهورامزدایم...» (هینتس، ۱۳۸۸: ۲۶۵؛ لوکوک، ۱۳۸۲: ۲۸۶). در زمینه مذهبی نیز شاهان دیگر هخامنشی، هر چند کم‌رنگ‌تر، دنباله‌رو آیین داریوش بودند. یکی از ویژگی‌های شاخص زردشتی‌گری، تقابل خیر و شر یا نور و ظلمت است. این ویژگی به نوعی در اندیشه و سنگ‌نوشته داریوش تجلی پیدا کرده است: کردار و رفتار نیک در برابر کردار و رفتاری که داریوش خود را از آن میرا دانسته است.

نظام‌دهندگی: یکی از ویژگی‌های شاخص داریوش به سامان رساندن امپراتوری و ساختارهای مختلف آن است که به نوعی در کتیبه‌های این پادشاه انعکاس یافته است. در کتیبه شوش می‌گوید: «بسیاری کارها که بسامان انجام نشده بود، من به سامان و خوب ساختم...». «سرزمین‌ها در حال شورش بودند. یکی با دیگری در جنگ بود. آنگاه من به خواست اهورامزدا چنان کردم که دیگر یکی با دیگری در جنگ نباشد، بلکه هر کسی در پایگاه بر حق خود باقی بماند. قانون من، از آن وحشت دارند، چه قدرتمندان ضعیفان را دیگر نخواهند کوبید و زیر فشار نخواهند گذاشت». در سنگ‌نوشته آرامگاه خود نیز نگاشته: «زمانی که اهورامزدا این سرزمین را مشوش یافت، آنگاه به من سپرد. او مرا به شاهی رساند، ... به خواست اهورامزدا این زمین را در پایگاه راستین مستقر می‌دارم...» (هینتس، ۱۳۸۸: ۲۴۳). برای رسیدن به این نظام راستین داریوش تلاش بسیاری کرد. او گستره امپراتوری را تا دورترین نقاط متشکل ساخت و نتیجه آن چنان دستگاه اداری بود که حتی از نگاه پژوهش‌گران دوره معاصر نیز تشکیلاتی چشم‌گیر و قابل اعتماد

به‌شمار می‌رفت و منتقدان امروزی او هم ناچار به تأیید این ادعا هستند که داریوش تواناترین نظام‌دهنده دنیای باستان بوده است (همان: ۲۴۴).

در اواخر حکومت کمبوجیه، شاهنشاهی هخامنشی می‌رفت که دچار فروپاشی شود (بخشی به این دلیل که کوروش و کمبوجیه به خاطر کشورگشایی‌ها فرصت سازمان دادن به کشور را پیدا نکردند)، داریوش با اقدامات فوق‌العاده خود جان تازه‌ای به کالبد شاهنشاهی بخشید و به ساختارهای مختلف آن نظم نوینی بخشید که در بسیاری موارد قبل آن سابقه نداشته است. پیر بریان ضمن اشاره به حیرت‌آور بودن علاقه شاه به انجام کارهایی با تأثیرات بلندمدت، به قدرت رسیدن داریوش را بنیانگذاری مجدد شاهنشاهی دانسته و پیاده‌سازی ایدئولوژی نظام سلطنتی را به او نسبت می‌دهد (بریان، ۱۳۸۵: ۲۱۰-۲۱۵). هینتس نیز اشاره می‌کند داریوش چنان نظم برقرار کرده و به یادگار باقی می‌گذارد که همه آنچه بعداً روی می‌دهد، بیان‌گر قدرت شکل‌دهنده اوست. داریوش تصویر ایران را برای قرن‌ها پابرجا ساخت (هینتس، ۱۳۸۸: ۱۴). نظم و انضباط مالی و اداری او به اندازه‌ای بود که یونانیان لقب کاپلوس (Kapelos) یا خرده‌فروش (یا خزانهدار) را به او دادند؛ چون داریوش «هر چیزی را معامله می‌کرد». داریوش نخستین کسی بود که ارزش اراضی را تعیین کرد و ارقام ثابتی به تناسب آن مشخص نمود. لقب بالا شاید از این رو است (بریان، ۱۳۸۵: ۱۰۷). بایگانی‌های منظم اداری و ضرب سکه نیز از دستاوردهای مهم و نظام‌دهنده این دوره است (کُخ، ۱۳۸۵: ۲۶). متأسفانه بایگانی اصلی شاهنشاهی از میان رفته و از کم و کیف بسیاری از اقدامات اصلاحی و بنیادی داریوش اطلاعی در دست نیست. شاید دستور داریوش برای گردآوری و تدوین قوانین مصری (بریان، ۱۳۸۵: ۲۱۰؛ هینتس، ۱۳۸۸: ۲۰۸-۲۰۹) شاهدی باشد بر اقدامات مشابهی که در دیگر نقاط شاهنشاهی انجام داده است.

بنیان‌گذاری و پیشرو بودن: اجرای پروژه‌های بزرگ عمرانی در شوش، تخت‌جمشید، پاسارگاد، نقش رستم، مصر (از جمله احداث کانال سوئز (ولایتی، ۱۳۸۸)، ساخت معبد هیبیس (ولایتی، ۱۳۸۳) و ایجاد قنات و ...) و ده‌ها پروژه دیگری که آثاری از آنها برجای نمانده و یا مدارکی برای تاریخ‌گذاری بقایایی برجای مانده آنها، وجود ندارد، ضرب سکه و ابداع خط ویژه شاهنشاهی، پیشرو بودن در طرح‌های معماری و هنری به نوعی که پادشاهان بعد تنها تداوم بخش سبک ویژه داریوش شدند (در بسیاری موارد حتی در سطحی پایین‌تر). بنیان‌گذاری تخت‌جمشید و تزیین آن با سبک ویژه‌ای از نقوش برجسته و مضامین خاص از دستاوردهای مهم داریوش است که کار در آن تا پایان دوره هخامنشی تداوم یافته است. کار پادشاهان بعدی بیشتر تکرار کارهای دوره داریوش بوده و شاهد خلق هیچ سبک متفاوت و نوآورانه‌ای نیستیم. مضامین انتخاب شده برای تزیین این مجموعه به نظر می‌رسد برگرفته از جشن سال نو و بار یافتن نمایندگان اقوام مختلف شاهنشاهی است که در تضاد با تزیینات کاخ‌های امپراتوری آشور قرار می‌گیرد که آکنده از خونریزی، تفاخر و به رخ کشیدن قدرت و شکوه پادشاه است (کُخ، ۱۳۸۵: ۱۳۲ و ۱۵۶؛ هینتس، ۱۳۸۸: ۲۶۰).

ابداع خط میخی پارسی باستان و شیوه سه‌زبانه کتیبه‌های این دوره، دستاورد بزرگ دیگری است که برای مطالعه جهان باستان راهگشا شد. هینتس پژوهش‌گر و زبان‌شناس برجسته آلمانی اشاره دارد: بدون نبشته‌های داریوش، امروز دانش آشورشناسی وجود نداشت و تقریباً اطلاعی در ارتباط با سومری‌ها، اکدی‌ها، هیتی‌ها، اورارتویی‌ها، آشوری‌ها و ایلامی‌ها نداشتیم و صدها هزار لوح نبشته خط میخی خوانده نشده بودند. تنها تصمیم داریوش مبنی بر اینکه نبشته‌های خود را همزمان به سه زبان به اطلاع جهانیان و آیندگان برساند، تاریخ جهان باستان را برای دانشمندان قرن ۱۹ و ۲۰ شناساند (۱۳۸۸: ۱۶-۱۵). ارایه سنگ‌نوشته‌های مفصل در ارتباط با وقایع تاریخی (کتیبه بیستون) (لوکوک، ۱۳۸۲: ۲۵۵-۲۱۶) و نیز پروژه‌های عمرانی (سنگ‌نوشته بنیان کاخ شوش) (همان: ۲۸۵-۲۸۰) نیز از دستاوردهای مهم داریوش است که اطلاعات بسیار ارزشمندی ارایه داده است که نمونه آنها را در میان نوشته‌های دیگر پادشاهان هخامنشی شاهد نیستیم.

آزادی، مدارا و مردم‌داری: در ادامه سنت کوروش، داریوش نیز به اقوام مختلف آزادی‌های مختلفی در زمینه فرهنگی، اعتقادی و سیاسی داده بود. همانند کوروش که او را برگزیده خدای مردوک در بابل خواندند (لوکوک، ۱۳۸۲: ۲۱۰-۲۱۱)، داریوش را نیز در مصر جانشین مشروع فراعنه و برگزیده خدایان مصر می‌شمردند و او را محترم می‌داشتند. چنین مدارایی در ارتباط با مردمان و طبقات مختلف جامعه نیز دیده می‌شود که به نوعی در اسناد تخت جمشید که طبیعتاً تبلیغی نیستند، انعکاس یافته است. هاید ماری کخ در این ارتباط می‌نویسد: «از بررسی دقیق لوح‌های دیوانی تخت جمشید می‌توان نتیجه گرفت که داریوش به فکر مشکلات مردم ناتوان بوده و در نظام او حتی کودکان و خردسالان از پوشش خدمات حمایتی بهره داشتند. دستمزد کارگران بر اساس نظام منضبط مهارت و سن طبقه‌بندی می‌شده است. مادران از مرخصی و حقوق زایمان و نیز حق اولاد استفاده می‌کردند. دستمزد کارگرانی که دریافتی اندکی داشتند با جیره‌های ویژه ترمیم می‌شد تا گذران زندگی‌شان آسانتر شود. چنین خدمات حمایتی که در لوح‌های دیوانی دیده می‌شود، برای سده ششم ق.م دور از انتظار است. چنین رفتار متریقی، نیازمند ادراک و درون‌نگری بی‌پایانی بوده است و مختص شاه مقتدر و بزرگی است که می‌گوید: من راستی را دوست دارم و حتی همسران خود را آموخته بود که با تمام وجود این راستی و عدالت را مواظبت کنند» (کخ، ۱۳۸۵: ۳۴۶).

جنگاوری: یکی از ویژگی‌های برجسته داریوش جنگاوری و موفقیت‌های چشم‌گیر نظامی اوست که خود داریوش در سنگ‌نوشته بیستون و آرامگاه مدعی آن شده و منابع تاریخی نیز موید آن هستند. داریوش در جنگ بسیار موفق عمل کرده است. به هنگام به قدرت رسیدن و سرکوب شورش‌ها، پیروزی‌های او چنان گسترده و متعدد و سریع بوده که بیان آن را غیر قابل باور می‌دانسته است: «به اهورامزدا سوگند که اینها را به راستی و نه به دروغ [مبالغه‌ها و اغراق‌هایی که مکرر در کتیبه‌های شاهان آشور و غیره دیده می‌شود] در یک سال بکردم ... بسیار چیزهای دیگر به نیروی اهورامزدا و خود من کرده شد که در این نوشته نیامده است. سبب نوشته نشدن آنها این است مبدا آنچه بکردم در دیده آنان که این نوشته را در آینده برخوانند، بسیار نماید و باور ندارند و بپندارند که دروغ است» (بریان، ۱۳۸۵: ۱۷۷؛ هینتس، ۱۳۸۸: ۱۷۶). داریوش در سنگ‌نوشته آرامگاه نیز به ورزیدگی و مهارت بالا در سوارکاری، تیراندازی با کمان و نبرد با نیزه (چه سواره و چه پیاده) اشاره می‌کند.

در منابع یونانی (علی‌رغم تقابلهای موجود) نیز تصویری مشابه از داریوش ارائه شده است. در شعر و نمایشنامه یونانی آیسخیلوس یا اشیل که به موضوع شکست دریایی خشیارشا در سال ۴۸۰ ق.م و در سلامیس می‌پردازد: «درباریان به همراه آتوسا (دختر کوروش و زن داریوش)، مرده داریوش را قسم می‌دهند که از دنیای مردگان بازگردد و در ضمن آن به تلخی خشیارشا را مواخذه می‌کنند و اشاره دارند که چگونه داریوش آن صاحب کمال، آن بزرگوار شوش، در آن روزگار ملت را چنان بی‌نقص هدایت می‌کرد. (داریوش) مردی که همانند او هنوز سرزمین پارس نزیاییده، یگانه پدری ملایم که هرگز مردانش را به علت نادانی در جنگی نابسامان فنا نکرد. آری پارسیان او را مشاور خدایان می‌خواندند و او مشاور خدایان هم بود. بزرگمردی کوشا، نظام‌دهنده شهرها، شاه مغلوب نشدنی، در زمانی که هنجارهای پارسی همه چیز را نظم می‌داد» (آیسخولوس، ۱۳۵۶: ۳۲-۴۰؛ هینتس، ۱۳۸۸: ۲۴۳-۲۴۲). همان‌گونه که هینتس اشاره می‌کند، تصویر ارائه شده از داریوش با واقعیت انطباق داشته و اگر غیر این بود، اشیل سخن‌پرداز جرئت نداشت چنین تصویر بزرگی از داریوش ارائه کند. تصویر ارائه شده تا حدود زیادی با محتوای سنگ‌نوشته آرامگاه مطابقت دارد و این موضوع می‌تواند به شهرت داریوش و یا وجود نسخه‌های متعددی از متن سنگ‌نوشته آرامگاه در مناطق مختلف امپراتوری ارتباط داشته باشد.

متون مصری و نقش آن در نگارش سنگ‌نوشته

در کنار شخصیت و مبانی اعتقادی داریوش که نقش اصلی را در شکل‌گیری این سنگ‌نوشته دارد، به نظر می‌رسد متون مصر باستان در ارتباط با آیین تدفین و درگذشتگان، تأثیر زیادی در نگارش و قالب‌بندی سنگ‌نوشته داریوش داشته است. زمینه‌شناسی داریوش با متون مصر باستان و الهام‌گیری از آن، ظاهراً به واسطه مشاور مصری او، اوجاهورسنت و دستور داریوش به گردآوری سنن قضایی مصر باز می‌گردد. اوجاهورسنت پزشک و از بزرگان مصر که سابق بر این در خدمت آمازیس و پسامتیک سوم، آخرین فرآئنه سلسله سائیت بود، به خدمت کمبوجیه و داریوش درآمد (بریان، ۱۳۸۵: ۲۱۰) و در دربار این پادشاهان جایگاه ویژه‌ای پیدا کرد. داریوش در سال ۵۱۸ ق.م اوجاهورسنت را که در شوش بود به مصر فرستاد و توسط فرستاده‌ای که همراه او کرد به آریاندس، شهریان مصر مأموریت داد سران نظامی، کاهنان، نویسندگان مصری را جمع کرده تا آنان به گردآوری کلیه قوانین کشور مصر که قبل از تسلط پارس‌ها وجود داشته پرداخته و آنها را مدون کنند (بریان، ۱۳۸۵: ۲۱۰؛ هینتس، ۱۳۸۸: ۲۰۸-۲۰۹). هم‌چنین به اساس نوشته دیودورس (I:95)، داریوش به هنگام حضور در مصر، در محفل کاهنان هم شرکت کرد و ضمن نظارت بر گردآوری قوانین مصری، همراه آنان به بررسی مسائل مذهبی و تحقیق در وقایع تاریخی محتوای کتاب‌های مقدس پرداخت. تاریخ فرعون‌ها داریوش را عمیقاً تحت تأثیر قرار داد و کوشید از روش آنها پیروی کند. به این دلیل و نیز تدوین قوانین مصری داریوش به عنوان آخرین قانونگذار مصر در شناخته شده و در میان مصریان مورد علاقه و احترام بوده است (هینتس، ۱۳۸۸: ۲۰۹).

در میان آثار ادبی به جا مانده از مصر باستان، نسبت زیادی از متون به دنبال تأمین سعادت ابدی برای فرد متوفی است. در زمان امپراتوری و بعد از آن، چنین متون مرتبط با مردگان، معمولاً روی پاپیروس نوشته می‌شده و پژوهش‌گران آنها را تحت عنوان، «کتاب مردگان» جمع‌آوری کرده‌اند (Maystre, 1937) متون مزبور مربوط به سلسله هجدهم تا بیست و یکم (۱۵۵۰-۹۵۰ ق.م) است که در دوره‌های بعد گردآوری و نگهداری می‌شده است. بخش مشترک این مجموعه از متون متفرقه، شهادت متوفی در دادگاه پس از مرگ و انکار هرگونه گناه، جرایم و کاستی‌های مختلف در زندگی است. این به اصطلاح «اعتراف منفی» یکی از معدود منابع برای حقوق اجتماعی مصر است. اعترافات منفی باید همراه با کارهای مثبت بررسی شود (Pritchard, 1992: 34). دستور داریوش برای گردآوری سنن و قوانین مصری احتمالاً شامل چنین متونی نیز می‌شده، چرا که بخشی از حقوق اجتماعی مصر هستند. مواردی که در ادامه اشاره می‌شود بر گرفته از این متون و تقریباً گزارشی است که پادشاه بعد مرگ جهت قضاوت به خدایان ارایه می‌دهد.

«انکار گناهان: من در حق افراد بدی نکردم. من در جای درستی به نادرستی رفتار نکردم. من در حق مرد فقیر خشونت نکردم. من کاری را که خدایان آن را مکروه دانسته‌اند، انجام ندادم. من برده‌ای را برای مافوق خود خوار نکردم. من (کسی) را بیمار نکردم. من کسی را نکشتم. من باعث رنج کسی نشدم. من خودم را آلوده نکردم. من میزان غلات را کم و زیاد نکردم. من از دهان بچه‌ها شیر را نگرفتم. من دام‌ها را از چراگاه خود بیرون نراندم. دهان من بدون مطالعه باز نشده است. من نسبت به عدالت بی‌مسئولیت نبودم. با افراد ناشناس بدرفتاری نکردم. قلب من عجول نبوده است. صدای من (بیش از حد) در مورد مسائل نیست. من مرتکب گناهی نشده‌ام. من بدی نکردم. من برای خودم تبعیض قائل نشدم. سهم من (خیلی) زیاد نبوده است، حتی از دارایی خودم (Pritchard, 1992: 34-35).

ادعان به کارهای خوب: من به سوی شما آمده‌ام بدون گناه، بدون تقصیر، بدون شر، بدون شاهد (علیه من)، بدون کسی که بر او عصیان گرفته‌ام. من بر اساس حقیقت زندگی می‌کنم و از حقیقت می‌خورم. من آنچه را که مردم گفته‌اند و آنچه خدایان به آن راضی هستند، انجام داده‌ام. من خدایی را به آنچه می‌خواهد راضی کردم. به

گرسنگان نان، به تشنه‌ها آب، به برهنه‌ها لباس و قایقی به او که به خاک سپرده شده، داده‌ام. برای خدایان پیشکش‌های الهی و برای مردگان قربانی‌هایی فراهم کرده‌ام. من برای پروردگار عدل، عدالت را اجرا کردم. در ارتباط با پاک بودن: روی من پاک، پشت من پاک، درون من در آب جاری عدالت است. هیچ بخشی از من خالی از عدالت نیست. من از گناه پاکم. من خود را از نزاعی که در این روزگار افراد درگیر آن هستند حفظ کردم. من در بین آنها نیستم» (Ibid: 36).

در ارتباط با این متون، مواردی نیز وجود دارد که به نوعی وصیت یا نصیحت محسوب می‌شود. متن زیر بر گرفته از وصیتی است که فرعون به پسر و جانشین خود می‌کند (این متن رونوشتی است که در نیمه دوم قرن ۱۵ ق.م از روی متنی مربوط به اواخر قرن ۲۲ ق.م تهیه شده است) (Ibid: 414-415): «باشد که در خانه خود به عدالت سخن گویی تا بزرگان روی زمین از تو بترسند. تا زمانی که بر روی زمین جایگاه داری، عدالت را رعایت کن. گریه کننده را ساکت کن؛ به بیوه ظلم نکن؛ هیچ کس را در اموال پدرش جایگزین نکن؛ و به هیچ صاحب‌منصبی در مقام خود آسیب نرسان. برحذر باش از تنبیه به ناحق. کشتار نکن: برای تو سودی ندارد. هر چند باید با ضرب و شتم و بازداشت مجازات کن؛ این سرزمین با آن (محکم) استوار خواهد شد - به جز (در ارتباط با) شورش، زمانی که نقشه‌هایشان کشف می‌شود، زیرا خدا خائن قلبی را می‌شناسد و خدا گناهان او را با خون می‌شورد. مردی را که خصلت‌های نیک او را می‌دانی نکش. پسر دولتمندی را از فقیر برتری نبخش (بلکه) مردی را به خاطر توانای‌هایش به خدمت بگیر».

همان‌گونه که از محتوای این کتیبه‌ها بر می‌آید، قرابت زیادی میان کتیبه داریوش و کتیبه‌های مصر باستان وجود دارد؛ بویژه اگر ماهیت آن جهانی هر دو را در نظر گرفته و هم‌چنین نقش و نظارت داریوش را در گردآوری متون مصر باستان مد نظر قرار دهیم. از این رو برخلاف برداشت تعدادی از پژوهشگران (سلیمان‌زاده و دیگران، ۱۴۰۰)، این منابع و متون مصر باستان است که بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری کتیبه آرامگاه داریوش دارد.

تحلیل و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که در مقدمه اشاره شد، محورهای اصلی این پژوهش چیستی و ماهیت سنگ‌نوشته و شناسایی زمینه‌ها و عوامل مهم تأثیرگذار بر آن بود. در تحلیل ماهیت و چرایی سنگ‌نوشته آرامگاه داریوش باید گفت این سنگ‌نوشته نه برای ارایه آیین شهریاری (هر چند چنین مفهومی در محتوای کتیبه مستتر است) که تعدادی از پژوهشگران بر آن تأکید کردند (بریان، ۱۳۸۵: ۳۲۶؛ سلیمان‌زاده و دیگران، ۱۴۰۰)، بلکه بیشتر با نگاه آن جهانی و کسب رضایت اهورمزدا تهیه و تدوین شده و به نوعی وصیتنامه سیاسی-اخلاقی نیز محسوب شده و لذا ماهیتی متفاوت از منشور کوروش، کتیبه بیستون و موارد مشابه دارد. سنگ‌نوشته آرامگاه داریوش یکم در ارتباط با متون و آیین‌های تدفین و مرگ قرار می‌گیرد که در کل (در تمام فرهنگ‌ها و تمدن‌ها) از نظر ماهیت و محتوا و اهداف متفاوت از کتیبه‌ها و متون با مفاهیم تاریخی، سیاسی، گزارشی-تبلیغی و موارد مشابه دیگر است. لذا تحلیل این دو دسته از نوشته‌ها متفاوت است که در پژوهش‌های قبلی کمتر مورد توجه قرار گرفته و آن را هم‌چون استوانه کوروش و موارد مشابه تلقی کرده و تحلیل‌های مشابهی ارایه داده‌اند. متون مربوط به مرگ و تدفین، با نگاه آن جهانی تهیه شده و هدف اصلی آن جلب رضایت خدا یا خدایان و رستگاری شخص درگذشته است؛ هر چند در این ارتباط تأثیرگذاری بر بازماندگان و زنده نگهداشتن یاد و آوازه نیک صاحب آرامگاه و هم‌چنین مضامین حقوقی و اخلاقی نیز مد نظر قرار می‌گرفته است. این

دسته از متون باید در قالب ادبیات مرگ و آیین‌های تدفینی و در باستان‌شناسی در قالب شاخه «باستان‌شناسی مرگ» تحلیل شوند تا به نتایج علمی منتج شود.

تضادی که میان سنگ‌نوشته بیستون و سنگ‌نوشته آرامگاه داریوش وجود دارد (سلیمان‌زاده، ۱۴۰۰: ۱۷۷) نیز به ماهیت متفاوت این دو کتیبه بر می‌گردد. کتیبه بیستون مربوط به وقایع آغازین به قدرت رسیدن داریوش و سرکوب شورش‌های متعدد و گسترده این دوره و لزوم سامان دادن به قلمرو و ساختار امپراتوری بوده و ماهیت این جهانی دارد، در حالیکه سنگ‌نوشته آرامگاه در دوره آرامش شاهنشاهی و با ماهیت آن جهانی نگارش یافته و از این رو هیچ تناقض و تضادی میان آنها دیده نمی‌شود. برخورد شدید با شورش و شورشیان واقعیتی است که در تمام مقاطع تاریخی و مناطق مختلف جغرافیایی دیده می‌شود و لزوماً انعکاس شخصیت و جهانبینی پادشاه نیست.

در ارتباط با زمینه‌ها و عوامل مهم تأثیرگذار، همان‌گونه که به تفصیل در این پژوهش بحث شد، ویژگی‌های شاخص و بر شمرده داریوش یکم، بیشترین تأثیر را در نگارش این سنگ‌نوشته و محتوای آن داشته است. پادشاهان بعدی هخامنشی علی‌رغم کپی‌برداری از ساختار آرامگاه داریوش (Schmidt, 1970) و اطلاع و استفاده از آن (هینتس، ۱۳۸۸: ۲۵۰؛ بریان، ۱۳۸۸: ۳۲۶؛ Tavernier, 2001)، کتیبه‌ای بر آرامگاه خود نگاشته‌اند که این خود نشانه تشخیص و پادشاهی آرمانی داریوش یکم در مقایسه با پادشاهان بعدی است. در کنار ویژگی‌های شخصیتی داریوش یکم، داده‌های ارایه شده و نیز ماهیت آن جهانی و تدفینی سنگ‌نوشته، نشان می‌دهد که متون تدفینی و حقوق اجتماعی مصر باستان تأثیر آشکاری بر نگارش این کتیبه و ادبیات بکار گرفته شده در آن داشته است؛ نتیجه و نکته مهمی که در پژوهش‌های قبلی دیده نمی‌شود و با شواهد تاریخی موجود نیز پشتیبانی می‌شود. ارتباط نزدیک داریوش یکم با مصر از طریق داده‌های و شواهد دیگر تاریخی و باستان‌شناسی نیز تأیید می‌شود. آوازه نیک داریوش و حضور او در مصر و آثار هنری مصری و اجرای پروژه‌های مهم کانال سوئز (ولایتی، ۱۳۸۸)، معبد هیبیس (ولایتی، ۱۳۸۳)، ساخت مجسمه بزرگ و یادمانی داریوش در مصر (Yoyotte, 2013)، حضور مشاور مصر در دربار داریوش و موارد دیگر از این جمله‌اند.

امپراتوری هخامنشی در زمینه معماری، پیکرتراشی و هنرها و فنون مختلف از یونان باستان، تأثیرات زیادی پذیرفت و بزرگان یونانی، از جمله کتسیاس پزشک مدت‌ها در دربار پادشاهان هخامنشی بعد داریوش حضور داشتند، اما با توجه به تفاوت جهانبینی و شیوه بسیار متفاوت اداره کشور و آزادی‌های فردی و اجتماعی و جایگاه پادشاه یا حاکم در جوامع شرقی و همچنین تقابل دامن‌دار هخامنشیان و یونانی‌ها، اخلاقیات و قوانین و آرمان‌های یونانی تأثیر آشکاری در این دوره و بویژه نگارش کتیبه آرامگاه داریوش نداشته است و اگر مضامین مشترکی هم‌چون خردمندی، عدالت، میان‌رویی، خویش‌داری و شجاعت میان این سنگ‌نوشته و متون یونانی دیده می‌شود، به جهانشمول بودن این مفاهیم بر می‌گردد؛ نه لزوماً تأثیر و تأثر فرهنگی میان این دو تمدن. مفاهیم اشاره شده دیگری هم‌چون راستی، شادی و عدالت و به نوعی تقابل خوبی و بدی نیز ریشه در اعتقادات زردشتی دارد که به احتمال بسیار داریوش به آن معتقد بوده است.

درصد مشارکت نویسندگان

این مقاله حاصل پژوهش میدانی و کتابخانه‌ای نویسنده بوده و تمام کارهای مربوطه توسط وی صورت پذیرفته است.

تعارض منافع

ضمن رعایت اخلاق نشر، در این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافع وجود ندارد.

منابع

- آیسخولوس، ۱۳۵۶، *نمایشنامه ایرانیان*، کامیاب خلیلی، تهران.
- بریان، پی‌یر، ۱۳۸۵، *امپراتوری هخامنشی*، ناهید فروغان، تهران، نشر قطره و فروزان.
- حاجیانی، فرخ، ۱۳۹۰. بررسی زبانی و ادبی کتیبه‌ی داریوش در نقش رستم (DNB)، *مجله تحقیقات تمثیلی در زبان و ادب فارسی*، دوره ۳، شماره ۷، صص ۱۷-۳۶.
- سلیمانزاده، علیرضا و پرویز حسین‌طلایی و عظیم شه‌بخش، ۱۴۰۰، اندیشه سیاسی نهفته در سنگنبشته هخامنشی DNB و تطبیق آن با آرای افلاطون و ارسطو، *مجله پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام*، شماره ۲۸ بهار و تابستان ۱۴۰۰، صص ۱۶۵-۱۸۶.
- شارپ، رلف نارمن، ۱۳۴۳، *فرمانهای شاهنشاهان هخامنشی*، شیراز، دانشگاه پهلوی.
- کُخ، هاید ماری، ۱۳۸۵، *از زبان داریوش*، پرویز رجبی، تهران، نشر کارنگ.
- کنت، رولاند ج.، ۱۳۸۴، *پارسی باستان دستور زبان، متون، واژه‌نامه*، ترجمه و تحقیق سعید عریان، تهران سازمان میراث فرهنگی و گردشگری-پژوهشکده زبان و گویش
- لوکوک، پیر، ۱۳۸۲، *کتیبه‌های هخامنشی*، نازیلا خلخالی (زیر نظر ژاله آموزگار)، تهران، نشر پژوهش و فرزانه روز.
- محمدی، مریم، کاظم ملازاده و سینا فرامرزی، ۱۳۹۲، مطالعه ساختار، ویژگی‌های تکنیکی و زمینه‌های تاریخی ساخت بنای گنبدقابوس، *پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران*، پاییز و زمستان ۱۳۹۲، ش ۵، صص ۱۴۱-۱۵۴.
- ولایتی، رحیم، ۱۳۸۳، معبد هیبیس؛ یادگار معماری هخامنشیان در مصر، *مجله اتر*، شماره ۳۶ و ۳۷، صص ۲۱۴-۲۰۱.
- ولایتی، رحیم، ۱۳۸۸، چگونگی ساخت کانال سوئز توسط داریوش و بررسی تأثیر سیاسی اقتصادی آن در دوره هخامنشیان، *مطالعات باستان‌شناسی*، دوره ۱، ش ۲، صص ۲۰۱-۱۷۷.
- هینتس، والتر، ۱۳۸۸، *داریوش و پارس‌ها: تاریخ فرهنگ ایران در دوره هخامنشیان*، عبدالرحمن صدریه، تهران، امیر کبیر.

References

- Briant, Pierre, 1385, *Achaemenid Empire*, Nahid Foroughan, Tehran, Qatre and Forozan Publishing (in Persian).
- Grayson A. Kirk and Jamie Novotny, 2014, *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period*, volume 3/2: *The Royal Inscriptions of Sennacherib, king of Assyria (704-681 BC)*, Part 2, Winona Lake, Indiana, Eisenbrauns.
- Grayson A. Kirk, 2002_A, *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC) Assyrian Periods*, volume 2, University of Toronto press.
- Grayson A. Kirk, 2002_B, *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods /: Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)*, volume 3, University of Toronto press.
- Hinz, A. Walther, 1388, *Darius and the Persians: History of Iranian culture in the Achaemenid period*, Abdul Rahman Sadrieh, Tehran, Amir Kabir (in Persian).
- Lanfranchi, G., M. Roaf, and R. Rollinger (eds.) (2003). *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia*, Padua
- Lowcock, Pir, 1382, *Les inscriptions de la perse Achemenide*, Nazila Khalkhali (under the supervision of J. Amoozgar), Tehran, Research and Farzanroz Publishing House (in Persian).
- Luckenbill, D. D. (1927)., *Ancient Records of Assyrian and Babylonia*, vol (2), the University of Chicago prss.

- Lundstrom, S. 2012, *18 Concerning the Dead-How to Bury an Assyrian King? Possibilities and Limits of the Archaeological and Written Evidence in the Second and First Millenium BC*, in *(Re-)Constructing Funerary Rituals in the Ancient Near East*, ed by Peter Pfalzner and others, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, pp. 271-280
- Piepkorn, A.C. 1933, *Historical Prism Inscriptions of Ashurbanipal I*, The University of Chicago Press, Chicago, Illinois.
- Pritchard, James. B(ed)., (1992), *Ancient Near Eastern Texts: Relating to the Old Testament*, ed by James. B Pritchard, princeton, new Jersey, Princeton University Press.
- Salvini, Mirjo, 2008, "Corpus Dei Testi Urartei Volume I: Le Iscrizioni Su Pietra E Roccia I Testi", Istituto Di Studi Sulle Civiltà Dell'egeo E Del Vicino Oriente, Roma
- Sevin, Veli, 2012, *VanKalesi Urartu Kral Mezarlari Ve AltinTepe Halk Mezarlgi*", Istanbul, Yayinlari.
- Schmidt, E. 1970. *Persepolis III. The Royal Tombe and Other Monuments*, The University of Chicago Press, Chicago. Illinois.
- Schmitt. Rudiger. (2000). *The old Persian Inscriptions of Naqsh-e Rostam and Persepolis*, London, School of Oriental and African studis.
- Tavernier, Jan, 2001, An Achaemenid Royal Inscription: The Text of Paragraph 13 of the Aramaic Version of the Bisitun Inscription, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 60, No. 3, pp. 161-176.